

Opracowała: Hanna Dymnicka
pod kierunkiem: Zygmunta Kolankowskiego

MATERIAŁY MARCELEGO HANDELSMANA
(1882 – 1945)
(III-10)

Marceli Handelsman, urodził się 8 lipca 1882 r. w Warszawie, ukończył V Państwowe Rosyjskie Gimnazjum w Warszawie w 1900r. W latach 1900 – 1904 odbył studia na wydziale prawa Carskiego Uniwersytetu Warszawskiego, które ukończył ze stopniem kandydata praw. Od 1904r. studiował historię i socjologię w Berlinie, Paryżu i Zurychu, gdzie w 1908r. uzyskał stopień doktora fizjologii. W latach 1907 – 1912 pracował w archiwach i bibliotekach Berlina, Paryża, Rapperswilu, Bolonii, Genui, Drezna, Wiednia i Londynu. W 1906 r. prowadził w Towarzystwie Kursów Naukowych w Warszawie wykłady z historii powszechnej, które następnie wznowił w 1912r. W 1915r. został wykładowcą historii powszechnej na Uniwersytecie Warszawskim, a w 1919r. otrzymał tytuł profesora zwyczajnego tego przedmiotu. W latach 1916 – 1917 i 1929 – 1930 był przedstawicielem Wydziału w Senacie Akademickim, a w latach 1927 – 1928 i 1931 – 1934 dziekanem Wydziału Humanistycznego. Prowadził również zajęcia dydaktyczne w Wolnej Wszechnicy Polskiej i Wyższej Szkole Wojennej.

Prof. Marceli Handelsman był członkiem wielu towarzystw naukowych, krajowych i zagranicznych. W 1906r. wszedł do grona pierwszych członków Towarzystwa Miłośników Historii, w 1908 r. został członkiem zwyczajnym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, w którym był organizatorem i kierownikiem Gabinetu Nauk Historycznych (od 1912), redaktorem „Rozpraw Historycznych (od 1921) i przewodniczącym Wydziału II (od 1922). W 1924 r. wybrany został członkiem czynnym Polskiej Akademii Umiejętności. Był również członkiem Polskiego Towarzystwa Historycznego, które reprezentował w międzynarodowym Komitecie Nauk Historycznych i redaktorem „Przeglądu Historycznego” od 1918 r. Jako założyciel Towarzystwa Badań Zagadnień Międzynarodowych był jego prezesem i redaktorem „Przeglądu Politycznego”.

Z instytucji naukowych zagranicznych, których był członkiem, albo współpracownikiem, jako najważniejsze należy wymienić: Akademię Nauk Moralnych i Politycznych w Paryżu, Royal Historical Society i Szkołę nauk Słowistycznych w Londynie, Królewskie Towarzystwo Nauk i Instytut Słowiański w Pradze, Towarzystwo Historyczne Węgierskie i Instytut Francuski w Warszawie.

Poza pracą naukową prof. Handelsman brał również czynny udział w życiu społeczno – politycznym kraju. Był współpracownikiem PPS w latach 1905 – 1906 publikował pod pseudonimem Macieja Romańskiego szereg artykułów w czasopismach socjalistycznych nielegalnych: „Nowe Życie”, „Robotnik”, „Robotnik Wiejski” i legalnych: „Ogniwo i Wiedza” był członkiem redakcji „Robotnika” i wraz z A. Strugiem – Gałęckim współredaktorem „Robotnika Wiejskiego”.

W okresie międzywojennym był Prezesem Komitetu do spraw wschodnich, członkiem Rady Archiwalno – Zabytkowej przy Głównym Urzędzie Likwidacyjnym i Rady Naukowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz założycielem Klubu Demokratycznego. W czasie okupacji prześladowany przez Niemców, w 1941 r. zmuszony był opuścić Warszawę. Zamieszkał w Podkowie Leśnej, później w Milanówku pod nazwiskiem Macieja Targowskiego. Brał wówczas czynny udział w akcji konspiracyjnej jako pracownik Komendy Głównej AK. W lipcu 1944 r. został aresztowany przez gestapo radomskie. Przebywał w więzieniu w Radomiu i Częstochowie, a następnie w obozie Gross Rosen pod Wrocławiem. Obóz ten w lutym 1945 r. został ewakuowany do Nordhausen, gdzie prof. Handelsman zmarł 20 marca 1945r.

Marceli Handelsman był wybitnym historykiem o wielostronnych zainteresowaniach, tematyką swoich nielicznych prac naukowych obejmował zagadnienia prawne i historyczne średniowiecza i doby najnowszej oraz metodologię historii. Uznając czynnik psychologiczny za decydujący, doceniał jednak wpływ stosunków społeczno – gospodarczych na rozwój dziejowy i uwzględnił je w swoich pracach. Był również znakomitym pedagogiem, twórcą własnej szkoły historycznej, z której wyszło wielu obecnie żyjących i działających historyków.

Z przekonań społeczno – politycznych liberał i demokrata w okresie międzywojennym stał na stanowisku opozycji demokratycznej przeciwko wewnętrznej faszyzacji kraju i obrony polskości przed wzrastającą agresją faszyzmu niemieckiego.

Podstawowe informacje o życiu i naukowej działalności prof. Handelsmana zawierają następujące pozycje drukowane:

1. Handelsman Marceli, *Uczeni o sobie* „Wiedza i życie” 1936, z. 1 – 2, s.72
2. „Rocznik PAU”, 1919 – 1920, s.XIII.
3. *Jubileusz Prof. Marcelego Handelsmana* „Wiadomości Literackie” 1929, nr 3
4. *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 25 –letniej działalności naukowej prof. Marcelego Handelsmana*. Wydana staraniem i nakładem uczniów, Warszawa 1929, s.511
5. *Sprawozdania z działalności Wydziału Humanistycznego U.W. ostatnie za rok akademicki 1936 – 1937* (bibliografia prac prof. M. Handelsmana wg zestawień autora)
6. Manteuffel Tadeusz, *Marceli Handelsman* „Przegląd Historyczny”, 1946, t.36, s.7-9
7. Manteuffel Tadeusz, *Marceli Handelsman jako nauczyciel* „Przegląd Historyczny” 1946, t.36, s.9 – 11, [Przemówienie wygłoszone w Akademii Żałobnej 16.I.1946 r.]
8. Woliński Janusz, *Marceli Handelsman* „Kwartalnik Historyczny” 1946, t.53, s. 503 – 511 [Przemówienie wygłoszone na Akademii Żałobnej 16.I.1946r.]
9. Konarski Kazimierz, *Pamięci tych co odeszli* „Archeion” 1948, t. 17, s.15
10. Moszczeńska Wanda, *Společno – polityczna wymowa twórczości M. Handelsmana w latach 1905 – 1907 i 1917 – 1918. Z problematyki badań nad procesem przemian ideologicznych okresu imperializmu. Cz .I. Wyjściowe pozycje ideologiczne w latach rewolucji 1905 – 1907* „Kwartalnik Historyczny” 1956, nr 3, s.111 – 150

Ponadto pewne informacje znajdują się w dziełach ogólnych:

11. Tymieniecki Kazimierz, *Zarys dziejów historiografii polskiej*, Kraków 1948, s.102 – 103
12. *Pamiętnik VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu*, Warszawa 1948, t. I, s. 202, 275, 276, 307, 310, 314, t. II, z.1, s. 22, 44
13. Żanna Kormanowa, *Referat podsekcji historii sekcji nauk społecznych i humanistycznych I Kongresu Nauki Polskiej*, „Kwartalnik Historyczny” 1951, t.58, s. 262, 263, 266, 267, 282, 294, 295, 296.
14. *Pierwsza Konferencja Metodologiczna Historyków Polskich*, Warszawa 1953, t. I, s. 144, 166, 167, 455.
15. *Bibliografia Historii Polski*, Warszawa 1954, s.89
16. Żanna Komanowa, *Materiały do bibliografii druków socjalistycznych na ziemiach polskich w latach 1866 – 1918*, Warszawa 1949, s. 42 - 45, 68, 72 - 72, 92, 139.
17. *Czy wiesz kto jest kto?* Warszawa 1938, s.247 – 248
18. *Ilustrowana Encyklopedia Trzaski*, Ewerta i Michalskiego, pod red. St Lema t.II s.425

Wiadomości o Prof. Marcelim Handelsmanie, których dostarczają wymienione prace są jednak stosunkowo szczupłe i niepełne. Brakuje przede wszystkim szczegółowego i dokładnego życiorysu profesora, doprowadzonego do ostatnich lat jego życia. Najobszerniejszy jak dotąd jest życiorys opracowany przez T. Manteuffla obejmujący 2 strony druku, (poz. 8). Stosunkowo najlepiej oświetlają postać Handelsmana jako uczonego – badacza i pedagoga artykuły J. Wolińskiego i T. Manteuffla (poz. 10 i 9).

Interesujące wyniki dało również studium W. Moszczeńskiej (poz. 12). Wszystko to jednak nie jest wystarczające. Postać wielkiego uczonego czeka na monografię zawierającą oprócz szczegółowych danych biograficznych możliwie jak najbardziej wyczerpującą jego charakterystykę jako autora wielu dzieł i teoretyka historii, organizatora nauki, pedagoga i obywatela zajmującego aktywną postawę wobec politycznego i społecznego życia kraju. Pożądane byłoby również opracowanie pełnej bibliografii prac uczonego, którą H. Bachulska doprowadziła do roku 1928.

Znajdująca się w Archiwum Polskiej Akademii Nauk spuścizna po prof. Marcelim Handelsmanie otrzymała nazwę „Materiały Marcelego Handelsmana”. Daty końcowe tej spuścizny obejmują lata 1909 – 1944.

W okresie wojny i okupacji znajdowała się ona w rozproszeniu. Gdy Profesor zmuszony był opuścić swój dom i ukrywać się pod obcym nazwiskiem część materiałów razem z księgozbiorem umieścił w Bibliotece Narodowej, a część oddał na przechowanie różnym znajomym. Nie wszystko przetrwało wojnę. Zginęły rękopisy prac *Historia pozytywizmu* i *Owieczna polityka Anglii* oraz zabrane przez gestapo wspomnienia o Ludwiku Widerszalu i początek podręcznika historii nowożytnej. Zniszczony został prawie całkowicie *Testament starego liberała* napisany w roku 1943, w którym Marceli Handelsman przedstawił swoje poglądy polityczne i dał wskazówki na okres powojenny (wg informacji p. Tadeusza Burakowskiego w okresie okupacji członka Zarządu Spółdzielczego Instytutu Wydawniczego). Ocalał natomiast rękopis monografii o Czartoryskim, zakopany w ogrodzie willi w Milanówku gdzie mieszkał Profesor do 1944 roku. Po wojnie Pani Jadwiga Handelsmanowa zgodnie z życzeniem zmarłego przekazała do Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego jego bibliotekę i zdeponowała tamże większość materiałów rękopiśmiennych, przechowywanych w Bibliotece Narodowej i u znajomych.

W lipcu 1955 roku Archiwum PAN zwróciło się do p. Handelsmanowej wyrażając chęć nabycia spuścizny rękopiśmiennej po jej mężu i uzyskało jej zgodę. Zakup został dokonany w grudniu 1955r. Instytut Historyczny UW przekazał do Archiwum przechowywane u siebie materiały Prof. Handelsmana na jesieni 1955r. (7 paczek). W końcu stycznia 1956r. spuścizna została powiększona dzięki materiałom przekazanym przez Prof. Gieysztora (2 paczki). Resztę materiałów rozproszonych w czasie wojny p. Handelsmanowa zebrała na początku 1957r. i przekazała je w kilku partiach do Archiwum.

W ciągu roku 1956 i 1957 (do maja) materiały Marcelego Handelsmana zostały w Archiwum PAN uporządkowane i zinwentaryzowane. Rozmiar ich wynosi ok. 2 mb., 465 jednostek, w tym 2 rolki mikrofilmowe.

Spuścizna rękopiśmienna po prof. Handelsmanie zawiera materiały różnorodnej jakości, co bardzo podnosi jej wartość ogólną, lecz poszczególne partie tych materiałów są niejednolite pod względem stopnia kompletności.

W skład tej spuścizny wchodzi następujące grupy materiałów:

- I. Prace naukowe
- II. Materiały do działalności naukowej i społeczno – politycznej
- III. Materiały biograficzne
- IV. Korespondencja
- V. Materiały o Marcelim Handelsmanie
- VI. Materiały osób obcych

Grupa I pozbawiona jest zupełnie rękopisów większych prac, pisanych do roku 1939. Znajdują się tu tylko autografy 2 prac z okresu okupacji – monografii o Czartoryskim, zawierający w niektórych miejscach tekst pełniejszy do drukowania i popularnego artykułu pt. *Absolutyzm oświecony* zamówionego przez Związek Nauczycielstwa Polskiego jako pomoc dla nauczycieli. Spośród artykułów niniejszych niektóre są pełne, o formie rozwiniętej, inne występują w postaci konspektów, lecz pod względem ilościowym przeważają tu notatki i szkice fragmentaryczne i

szczętkowe. Nie ma także w tej grupie recenzji i opinii profesora, poza jedną odbitką autorską recenzji i uwagami krytycznymi o *Metryce Mazowieckiej* A. Wolffa.

Za materiał wartościowy uznać należy konspekty wykładów w większości prowadzonych przez profesora na Uniwersytecie Warszawskim oraz kilku, wygłoszonych na Kursach Specjalnych Wieczorowych TKN. Konspekty te pochodzą z lat 1915 – 1937 z pewnymi niewielkimi brakami. Tematycznie obejmują one okres od wczesnego średniowiecza do II połowy XIX wieku i skupiają się niemal na zagadnieniach historii powszechnej. Kilka dotyczy metodologii historii. Nie wszystkie są kompletne niektórym brakuje paru kart.

Największą a zarazem najbardziej cenna i wartościową grupą w spuściźnie są materiały warsztatowe, liczące ok. 13.500 kart, co stanowi 60% całej spuścizny. Nie są to materiały kompletne do wszystkich prac uczonego, ale znaczna ich część, nagromadzona w toku długoletniej twórczości naukowej - w okresie 1919 – 1944. Wyodrębniają się w nich zwłaszcza dwie duże grupy, dotyczące epok historycznych, stanowiących przedmiot szczególnych badań profesora – epoki napoleońskiej, którą zajmował się w latach 1919 – 1920, oraz doby powstań i emigracji, nad którą pracował w okresie późniejszym 1922 – 1944. Największa część wypisów archiwalnych do tej doby odnosi się do roku 1955. Mniejsze grupy stanowią materiały dotyczące dziejów wsi i rolnictwa w XVII – XIX w. oraz zagadnień prawno – historycznych. Z tych jako bardziej interesujące wymienić należy 2 kartoteki: traktatów międzypaństwowych zawieranych w latach 1804 – 1912, liczącą ok. 2.000 kart oraz przywilejów i nadań Książąt Mazowieckich z XV w. Nie wszystkie materiały warsztatowe były w pełni wykorzystane przez profesora, gdyż nie miał możliwości ukończenia niektórych prac, ani rozpoczęcia projektowanych. Niewykorzystane częściowo są materiały do dziejów emigracji i działalności Czartoryskiego w okresie wojny krymskiej, a niewykorzystane w całości – materiały do historii społeczno - gospodarczej Polski w latach 1864 – 1914 i notatki do podręcznika *Historii nowożytno – nowoczesnej*. Pozostały także niekompletne notatki do prac zaginionych *Odwieczna polityka Anglii* i *Historia pozytywizmu*.

W skład materiałów warsztatowych wchodzi: wypisy archiwalne, wypisy ze źródeł drukowanych, wypisy z literatury, notatki bibliograficzne, biograficzne i zestawienie chronologiczne wydarzeń, plany, konspekty i szkice fragmentaryczne.

Materiał archiwalny stanowią odpisy, wypisy i rejestry ze źródeł rękopiśmiennych przechowywanych w archiwach i bibliotekach krajowych i zagranicznych. Do historii okresu napoleońskiego zostały wykorzystane głównie: Archives des Affaires Etrangères i Archives Nationales w Paryżu, Haus – Hof – und Staats Archiv w Wiedniu, Haupt – Staats Archiv (obecnie Suchsisches Landeshauptarchiv) w Dreźnie, Archiwum Akt Dawnych i Archiwum Skarbowe w Warszawie oraz biblioteki: Ordynacji Krasieńskich i Zamojskich w Warszawie, Polskiej Akademii Umiejętności i Muzeum Czartoryskich w Krakowie.

Do prac z dziejów emigracji, dyplomacji europejskiej i działalności Czartoryskiego prof. Handelsman korzystał również z materiałów wyżej wymienionych instytucji, najwięcej z Archiwum Czartoryskich, a oprócz tego także z archiwów: Public Record Office w Londynie, Sandon Hous (Archiwum rodziny Harrowby), Archiwum Rapperswilskiego, Archiwum Sapiehów i Rumuńskiej Akademii Umiejętności. Szczególną wartość mają wypisy źródłowe z Archiwum Akt Dawnych i Archiwum Rapperswilskiego – są to w wielu wypadkach unikaty, gdyż archiwa te zostały zniszczone.

Wypisy ze źródeł drukowanych obejmują zbiory korespondencji, pamiętniki, wspomnienia i dzienniki, współczesne opracowanej przez uczonego epoce, lub dotyczące jej, a pochodzące z czasów nieco późniejszych, oraz prasę i publicystykę okresu badanego. Notatki z literatury w postaci wypisów i streszczeń są uzupełnieniem źródeł i pozwalają poznać stan badań nad danym zagadnieniem w okresie, gdy pracował nad nim Handelsman.

Materiały warsztatowe zasługujące na nazwę *Tek prof. Handelsmana* posiadają różnorodną, bogatą i cenną zawartość szczególnie dla historyków zajmujących się okresem napoleońskim oraz dobę powstań i emigracji.

Większość wypisów i notatek sporządzona była własnoręcznie przez Profesora, szczególnie w materiałach wcześniejszych, zebranych do epoki napoleońskiej, jeśli natomiast chodzi o późniejsze, dotyczące działalności Czartoryskich i emigracji to oprócz pisma Profesora spotyka się tu pismo kilku innych osób, uczniów Handelsmana.

Grupa materiałów działalności naukowej i społeczno – politycznej, którą Marcele Handelsman prowadził na szeroką skalę jest bardzo niepełna i fragmentaryczna. Dostarcza tylko garść przyczynków i szczegółów dotyczących udziału uczonego w organizacji nauki, szkolnictwa wyższego i średniego oraz jego prac wydawniczych i społeczno – politycznych, lecz nie pozwala na odtworzenie całości.

Pozostałością jego wieloletniej, niekiedy bardzo aktywnej pracy w towarzystwach i instytucjach naukowych jest niewielka ilość korespondencji, głównie z TNW, PAU, Kasą im. Mianowskiego i TMH, z dużymi brakami chronologicznymi. Jeszcze słabiej jest tu uwzględniona współpraca ze światem naukowym zagranicznym. Obfitsza choć również fragmentaryczna jest korespondencja, wiążąca się z naukowo – organizacyjną pracą Profesora na Uniwersytecie Warszawskim.

Stosunkowo obszerne i kompletne są materiały działalności pedagogicznej Profesora Handelsmana, prowadzonej na Uniwersytecie Warszawskim. Są to akta seminariów kilku stopni, z lat 1917 – 1937, z niewielkimi brakami. Składają się na nie listy obecności zawierające podpisy uczestników seminariów, wśród których spotyka się nazwiska wielu obecnie znanych historyków kilka sprawozdań z ich prac, oraz notowane przez Profesora wykazy tematów prac, uwagi do wygłaszanych referatów, notatki o celu i metodzie pracy seminaryjnej, a niejednokrotnie również charakterystyka źródeł, stanowiących podstawę zajęć seminaryjnych i sprawozdania z seminariów. Jest to pierwszorzędna podstawa do poznania składu osobowego, metod i tematyki zajęć dydaktycznych, odbywających się pod kierownictwem wybitnego pedagoga.

Materiały działalności wydawniczej zawierają niewielką ilość informacji o udziale Handelsmana w pracach wydawniczych instytucji polskich i obcych. Szczególnie mało jest akt związanych z jego stanowiskiem redaktora „Przeglądu Historycznego” a stosunkowo najwięcej dotyczących wydawnictwa Fundacji Carnegie *Polska w czasie Wielkiej Wojny (1914 – 1918)* opracowano pod jego kierownictwem.

Materiały działalności społeczno – politycznej całkowicie pozbawione są dowodów powiązań Marcelego Handelsmana ze stronnictwem PPS i organizacją AK – te drugie Profesor prawdopodobnie zniszczył ze względów konspiracyjnych. Akta zachowane w spuściźnie mają charakter przyczynków do wyjaśnienia jego udziału w niektórych pracach i działaniach polityczno – społecznych niekiedy graniczących z naukowo kulturalnymi.

Grupa materiałów biograficznych przedstawia bardzo małą wartość dla tych, którzy zechcą opracować życiorys uczonego – znajdują tu jedynie kilka drugorzędnych informacji. Nie ma tu żadnych dokumentów osobistych Profesora ani akt dotyczących jego stosunków rodzinnych, wykształcenia, tytułów naukowych i zajmowanych stanowisk. Brak również jakichkolwiek wspomnień lub dzienników. Ilościowo Przeważają tu drobne akta finansowo – gospodarcze.

Grupa korespondencji składa się z niewielu listów pisanych przez Profesora Handelsmana i dużej ilości otrzymywanych przez niego w latach 1910 – 1941 z kraju i zagranicy. Spośród wychodzących najbardziej interesujące są listy do Prof. Bronisława Dębińskiego, które wdowa po prof. Dębińskim zwróciła Pani Handelsmanowej, dotyczące międzynarodowych zjazdów historycznych. Tematyka korespondencji otrzymywanej jest dość różnorodna, głównie dotyczy kwerend archiwalnych, prowadzonych przez Handelsmana spraw naukowych, wydawniczych i prywatnych. Znaczna część tych listów pochodzi od uczniów Profesora i świadczy o tym, że był nie tylko nie tylko niezwykle sumiennym i dbałym kierownikiem ich pracy naukowej, lecz również przyjacielem i doradcą w sprawach w których niejednokrotnie udzielał im poparcia. Ilość materiałów o twórcy zespołu jest znikoma dotyczą one głównie jego prac naukowych.

Grupa materiałów osób obcych, znajdująca się w spuściźnie prof. Handesmana wiąże się treściowo z jego naukowymi i politycznymi zainteresowaniami. Zwłaszcza zasługuje na uwagę list Janiny Studnickiej – Girbert do Senatu UW w sprawie materiałów źródłowych do Powstania Styczniowego, zdobytych przez nią w archiwach petersburskich i akt znajdujących się w archiwach wileńskich.

Znaczenie materiałów Marcelego Handesmana scharakteryzował Prof. Stefan Kincewicz w sposób następujący: 1. „Pozwalają one na wgląd do warsztatu naukowego wielkiego uczonego i stanowią pierwszorzędną materiał do studiów nad historiografią polską w dobie 20 – lecia; 2. Zawierają rozproszone fragmenty (odpisy) wartościowego materiału źródłowego do historii Polski w XIX w.; 3. Zawierają fragmenty niedrukowanych prac Handesmana być może w chwili obecnej nie nadających się do publikacji, ale cennych dla pełnej oceny jego sylwetki naukowej i politycznej; 4. Zawierają obfity choć fragmentaryczny materiał do życia uniwersyteckiego i naukowego w dobie 20 – lecia, a także; 5. Uboczne wskazówki do robót politycznych w których brał udział Handesman zwłaszcza w latach 1918 – 1919.”

Ocena ta jest całkowicie słuszna, z tym jednak, że w wyniku późniejszego przekazania do Archiwum PAN reszty spuścizny ilość wypisów źródłowych powiększyła się niemal dwukrotnie. Stały się one zwartą i cenną, chociaż niekompletną grupą zajmującą poczesne miejsce w ramach materiałów warsztatowych.

Ze spuścizny Handesmana po jego śmierci drukowane były materiały:

1. *Adam Czartoryski*, t. I – III, nakładem TNW, Warszawa 1948 – 1950, (nr inw. 1-3)
2. *W sprawie reformy uniwersyteckiej*, „Przegląd Historyczny”, Warszawa 1946, t. XXXVI str. 72 – 74
3. *Rok 1848 – Przegląd zagadnień międzynarodowych (ustęp z dzieła o Adamie Czartoryskim)*, „Przegląd Historyczny” Warszawa 1958, t. XXXVII, s. 7 – 36
4. Stanisław Kieniewicz, *Relikta Rapperswilskie 1854 – 1858 (z teki pośmiertnej Handesmana)* „Przegląd Historyczny” „, Warszawa 1950, t. XL, k. 104 – 107, 169 – 173, (nr inw. 108, k. 54 – 58; 113, k. 102 – 107, 169 – 173; 114, k. 271 – 272, 273 – 280, 282 – 285)
5. Zygmunt Kolankowski, *Marcelego Handesmana konspekt „Historii Polski 1864 – 1914*, „Przegląd Historyczny” Warszawa 1957, t. XLVIII, s. 11 – 115, (nr. inw. 14)

Poza spuścizną są także akta dotyczące prof. Marcelego Handesmana w innych zespołach Archiwum PAN –TNW, PAU (Oddział Krakowski) i w szczątkach Kasy im. Mianowskiego. Wiadomości o pracy Handesmana w TNW datują się w aktach Towarzystwa już od 1908 roku, najwięcej ich znajduje się w aktach Gabinetu Nauk Historycznych z lat 1913 – 1932. Zespół PAU zawiera również wiele wiadomości o nim z okresu 1909 – 1939. Dotyczą one nagród wyboru Handesmana na członka Komisji Historycznej w 1913 r. i członka czynnego w 1924 r., jego udziału w pracach Komisji Mieszanej w Moskwie i Rady Naukowej MSZ oraz poparcia jakiego udzielał swoim uczniom dla uzyskania subsydiów na studia za granicą. W aktach Kasy im. Mianowskiego są dwa pisma z 1918 r. w sprawie zapomóg dla Handesmana.

Poza Archiwum PAN są tylko dwie wzmianki o Prof. Handesmanie jako o przewodniczącym konferencji historyczno – dyplomatycznej w 1917r. w zespole Tymczasowej Rady Stanu K.P. i współpracowniku czasopisma „La Pologne et l Orient” w 1920r. w zespole Towarzystwa Straży Kresowej w Archiwum Akt Nowych i pismo władz okupacyjnych z 1942r. do M. Handesmana z żądaniem okazania dowodów jego pochodzenia w aktach Komisarycznego Burmistrza m. st. Warszawy i Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Warszawie. Dokumenty dotyczące Handesmana były również w aktach radomskiego gestapo, oglądała je Hanna Pohoska w Częstochowie w 1945r.

Kwerendy przeprowadzone w archiwach MSZ i UW dały wyniki ujemne. Archiwa te nie posiadają żadnych akt, dotyczących udziału Handesmana w Radzie Naukowej MSZ, ani związanych z jego stanowiskiem profesora i kilkakrotnie sprawowaną funkcją dziekana Wydziału

Humanistycznego UW. W Archiwum MSZ są jedynie nikłe wiadomości o wyjeździe na sesję Międzynarodowego Komitetu Nauk Historycznych do Bukaresztu w 1936r.

Archiwum PAN otrzymało spuściznę Marcelego Handelsmana w postaci paczek zawierających akta częściowo w obwolutach i teczkach a częściowo w rozsypce.

Porządkowanie przeprowadzono w oparciu o tymczasowy schemat porządkowania spuścizn w Archiwum PAN w styczniu 1957r. Na podstawie tego schematu materiały zostały podzielone na VI grup, w których największe grupy I, II i IV są podzielone na kilka podgrup. Brakowania nie przeprowadzono w ogóle, zawartość spuścizny została zachowana w całości.

Jednostki tworzą według kryteriów formalno – przedmiotowych i chronologicznych. Dużą pomocą i ułatwieniem były materiały zgrupowane w teczkach i obwolutach przez samego twórcę spuścizny. Jednostki duże liczące ponad 350 kart, dzielono na dwie lub więcej, zależnie od objętości. Najmniejsze jednostki składają się z 1 karty.

Duża ilość jednostek nie posiadała tytułów i dat, szczególnie spośród artykułów i materiałów warsztatowych. Ustalono je na podstawie treści gdy chodziło o rzeczy niedrukowane lub przy pomocy „Bibliografii prac Prof. M. Handelsmana” opracowanej przez H. Bachulską, oraz wykazu zawartego w katalogu biblioteki Instytutu Historycznego UW, w wypadku prac drukowanych. Często w ustaleniu czasu powstania rękopisów pomocne były daty znajdujące się na odwrociu kart na których były sporządzone.

Dla korzystających ze spuścizny niezbędne są pewne wyjaśnienia dotyczące sposobu opracowania niektórych grup. Szczególnie wymagają tego 2 partie materiałów warsztatowych dotyczące epoki napoleońskiej oraz okresu działalności Czartoryskiego i Wielkiej Emigracji. Główną myślą przewodnią którą kierowano się przy ich porządkowaniu było zachowanie elementów układu wprowadzonych przez samego uczonego.

W materiałach do epoki napoleońskiej zostały wyodrębnione przez Handelsmana grupy tematyczne zawierające wpisy i notatki do różnych jego prac dotyczących tej epoki. Zamknięte one były w osobne teczki lub okładki. Niektóre posiadały tytuł wskazujący wyraźnie pracę do której były zebrane inne natomiast zostały rozpoznane według treści i zatytułowane przy pomocy „Bibliografii” Bachulskiej. Każdą taką grupę tematyczną uznano za jedną jednostkę lub podzielono na kilka zależnie od objętości. Pozostałe materiały zatytułowano ogólnie „*Historia okresu napoleońskiego*” dzieląc je na kilka jednostek.

Wypisy i notatki zawarte w każdej z grup tematycznych były pomieszane i nie miały żadnego określonego układu wewnętrznego.

W obrębie tych grup przeprowadzono porządkowanie polegające na wydzieleniu wypisów archiwalnych wypisów ze źródeł drukowanych, z literatury i notatek. Wypisy archiwalne zaopatrzone w skrót nazwy i sygnaturę archiwum ułożono na zasadzie proveniencji według archiwów z których pochodzą a następnie według sygnatur.

Wyjątek stanowi 85 i 86 pozycja inwentarzowa – *Materiał do 2 – go wydania Warszawy 1806 – 07* w której zachowano istniejący układ chronologiczny. Wypisy z literatury i źródeł drukowanych ułożono w porządku alfabetycznym według nazwisk autorów lub wydawców, czy tytułów czasopism, a w ich obrębie - według tomów i stron, czy roczników i numerów.

W tym stanie wypisy z jednego archiwum, pamiętnika, opracowania czy korespondencja jednej osoby znalazły się w obrębie różnych grup tematycznych. Metodycznym uzasadnieniem tego jest konieczność zachowania grup będących wyrazem myśli twórczej uczonego, które w wyniku scalenia jednorodnych wypisów zostały zniszczone. Korzystający z materiałów do epoki napoleońskiej musi przejrzeć szereg jednostek chcąc przewertować wszystkie wypisy z danego archiwum, opracowania czy źródła drukowanego. Materiały dotyczące działalności Czartoryskiego, dziejów Wielkiej Emigracji i dyplomacji europejskiej mają układ zupełnie odmienny. Profesor nie dzielił ich na grupy tematyczne wiążące się z pracami czy artykułami, które pisał w czasie swych długoletnich badań nad tym okresem stanowią więc one pewną całość. Wyodrębnił z nich wypisy archiwalne ułożone chronologicznie na podstawie dat dokumentów.

Układ ten zachowano poprawiając tylko drobne niekonsekwencje. Pozostałe materiały podzielono na wypisy ze źródeł drukowanych, z literatury i inne i nadano im układ identyczny jak podobnym materiałom do epoki napoleońskiej.

Specjalnego wyjaśnienia wymagają pozycje 108 – 115 inwentarza dotyczące wypisów archiwalnych do okresu działalności Czartoryskiego, dziejów Wielkiej Emigracji i dyplomacji europejskiej. Wypisy zawarte w jednostkach 109 – 112 Archiwum PAN otrzymało dopiero na początku 1957r., gdy jednostki 108 i 113 – 115 były już uporządkowane i sfoliowane. Zrezygnowano wówczas z ułożenia wszystkich wypisów w porządku ściśle chronologicznym i nadano im układ chronologiczny z pewnymi niekonsekwencjami poprzez rozbić ich na dwie nierówne części pierwszej partii wypisów i wstawienie w środek całej partii drugiej.

Należy tu wyjaśnić również, że IV grupa korespondencji zawiera wszystkie listy osób czy instytucji z wyjątkiem tych które miały wyraźne powiązanie z materiałami grupy II.

Do odpowiednich jednostek tej grupy została włączona korespondencja dotycząca prac Profesora w instytucjach naukowych i społeczno – politycznych. Do grupy IV wydzielono listy skierowane nie do Handlsmana, prace bez podpisu o autorstwie nieustalonym oraz podpisane prace osób obcych nie mające bezpośredniego związku z materiałami zawartymi w innych grupach. Listy o podpisie nieczytelnym lub pozbawione podpisu (jednostki 400 – 405) zaopatrzone w krótki regest, co może ułatwić korzystającym ustalenie nazwiska korespondenta.

Inwentarz jest dokładnym odbiciem układu nadanego zespołowi. Numer inwentarza stanowi sygnaturę jednostki.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

	Pozycja inwentarza
I. Prace naukowe	1 – 153
A. Prace	1 – 4
B. Artykuły, konspekty, szkice, notatki	5 – 29
C. Odbitki autorskie	30 – 33
D. Konspekty wykładów	34 – 80
E. Przemówienia okolicznościowe	81 – 83
F. Materiały warsztatowe	84 – 153
II. Materiały działalności naukowej i społeczno-politycznej	154 – 236
A. Materiały działalności naukowej	154 – 226
a. Organizacja nauki	154 – 161
b. Organizacja szkolnictwa	162 – 169
c. Działalność pedagogiczna	170 – 209
d. Działalność wydawnicza	210 -226
B. Materiały działalności społeczno – politycznej	227 – 236
III. Materiały biograficzne	237 – 247
IV. Korespondencja	248 – 406
A. Wychodząca	248 – 254
B. Wpływająca	255 – 406
V. Materiały o twórcy spuścizny	407 – 413
VI. Materiały osób obcych	414 – 426

WYKAZ NOWYCH JEDNOSTEK W SPUŚCIZNIE MARCELEGO HANDELSMANA

II. Działalność społeczna	428 – 430
III. Korespondencja	431 – 464
IV. Materiały osób obcych	465
V. Materiały biograficzne	466
VI. Materiały o twórcy spuścizny	467 – 468
WYKAZ MATERIAŁÓW WŁĄCZONYCH DO DAWNIEJSZYCH JEDNOSTEK (1882 – 1945)	

I. PRACE NAUKOWE

A. Prace

1. Adam Czartoryski
Mikrofilm autografu I i II tomu
1770 – 1849, klatek 512 + 492, opr. 1940 – 1943
Druk, Warszawa 1948 – 1949
2. Jw.
Autograf III tomu
1850 – 1854, k.260 (332 – 1092), opr. 1943 – 1944
Druk, Warszawa 1950
3. Jw.
Autograf III tomu
1854 – 1861, k.262 (1093 – 1355), opr.1943 – 1944,
Druk, Warszawa 1950
4. Absolutyzm oświecony
Autograf pracy popularno – naukowej
1939 – 1943, k.67 + V.

B. Artykuły, konspekty, szkice, notatki

5. Działalność polityczna Bignona i jego „Souvenirs d’un diplomate”
Brulion artykułu
1911 – 1913, opr., k.35
6. Tadeusz Czacki (1765 – 1813)
Konspekt i notatki do artykułu
Ok.1913, opr., k.17
Druk „Gazeta Sądowa” 1913, nr. 8, s. 113 – 115
7. Zarys dziejów szkolnictwa wyższego w zaborze rosyjskim do roku 1915
Brulion artykułu [lub przemówienia?]
1916, opr., k.23
8. Zagadnienie granic w dziejach Polski
Konspekt i notatki
1917, opr., k.6 + 1
9. Organizacyjna i twórcza rola wojskowości w życiu zbiorowym na przykładzie dziejów Polski
Przemówienie – tekst początku i zakończenia oraz fragment części historycznej

Ok. 1918 – 1920, opr., k.8

10. Uniwersytet Warszawski

Brulion artykułu

Ok. 1921, opr., k.5

11. Najnowsze tendencje nauki historycznej

Konspekt artykułu

ok. 1925, opr., k.3

Druk „Przegląd Warszawski” t. I, 1925 s.27 – 35

12. Pięćdziesiąt lat historiografii polskiej

Konspekt, fragment tekstu i notatki do artykułu

Ok. 1927, opr., k.9

Druk „Historie et historiens depuis cinquante ans” Paris 1927

13. Kultura florencka na przełomie XV na XVI wiek

Maszynopis pogadanki radiowej [?]

1936, opr., k.14

14. Sprawozdanie z pracy od października 1940 do końca marca 1941.

Konspekt pracy *Dzieje Polski 1864 – 1914*

Po 31 marca 1941, opr., k.5

15. Cenzura w roku 1807

Brulion artykułu

B.d., l., k.6

16. Charakterystyka działalności naukowej Stanisława Posnera

Brulion artykułu

B.d., l., k. 14

17. Czartoryski et le slavophilisme

Szkic artykułu

B.d., j. franc., l., k. 24

18. *Feodalność [!] świata zachodnio – europejskiego*

Konspekt

B.d., k.5

19. Jubileusz Aleksandra Kraushara.

Notatki

B.d., k. 5

20. Polityka międzynarodowa XVIII i XIX wieku.

Konspekt artykułu

B.d., j. franc., k.5

21. Przedmiot i zadania studiów humanistycznych.

Notatki niekompletne

B.d., k.6

22. *Reformacja w Polsce*

Artykuł popularnonaukowy

B.d., masz., l., k.6

23. Sprawa wschodnia w polityce polskiej XIX wieku.

Konspekt artykułu

B.d., k.4

24. Stosunki polsko – angielskie w XIX wieku

Konspekt artykułu

B.d., k.3

25. Studia humanistyczne we Francji

Konspekt

B.d., k.4

26. Zagadnienie interesów w polityce międzynarodowej.

Fragmenty konspektu

B.d., k.11

27. Zagadnienia metodyczne opracowania historycznego.

Notatki, część dotyczy okresy powstania styczniowego

B.d., k.17

28. Zarys rozwoju nauki historycznej w Polsce.

Konspekt i notatki

B.d., k.30

29. *Uwagi krytyczne o „Metryce Mazowieckiej” Adama Wolffa...*

1929, opr., k.11

C. Odbitki autorskie

30. *„Souvenires d’un diplomate” Bignona jako źródło do dziejów Księstwa Warszawskiego.*

Komunikat na posiedzeniu Wydz. III TNW z dn.10 marca 1911r.

1911, druk., l., k.

Druk, „*Sprawozdań z posiedzeń TNW*” z.3, s.4 (57 – 60)

31. *Stanisław Smolka, Dziennik Franciszka Smolki 1848 – 1849 w listach do żony...*

Odbitka autorska recenzji

1914, druk., l., s. 2

Druk, „*Książka*”, 1914, nr. 8 – 12, s.2 (115 – 116)

32. *Konstytucja 3-go Maja*

B.d., druk, l., s. 8

33. *Le question d’Orient et la politique Yougoslave du prince Czartoryski apres 1840 ...*

1929, druk, j. franc., l., s.40

Druk, „*Seances et travaux de l’Academie des Sciences Morales et Politiques*”, Paris 1929

D. Konspekty wykładów

34. *Historia ustrojów politycznych. Dzieje ustroju państwa frankońskiego do końca VIII w.*
B.d., k.12
35. *Geneza feodalizmu [!]. Dzieje państwa frankońskiego*
1916, k.76
36. *Feodalizm [!] zachodnio – europejskiego (geneza)*
1922, k.23
37. *Feodalizm [!] francuski*
1925/1926, k.58
38. *Życie feodalne [!] we Francji XII – XIII wiek*
1926/1927, k.77
39. *Życie feodalne [!] w Anglii XI – XII wiek*
1928/1929, k.64
40. *Historia Europy 1270 – 1380*
1924/1925, k.36
41. *Historia Europy w dobie Luksemburgów (XIV wiek)*
1916 / 1917, k.99
42. *Panowanie Karola IV*
1917/1918, k.77
43. *Walka cesarstwa z papieżem w XIII wieku*
1921, k.27
44. *Wyprawy krzyżowe*
1921, k.32
45. *Wojny krzyżowe i Inocenty III [!]*
1921/1922, k.48
46. *Inocenty III [!]*
1923, k.37
47. *Wielka schyzma [!] i sobory*
1917/1918, k.27
48. *Komuny włoskie XII – XIII wiek*
1931/1932, k.63
49. *Walka o Włochy w XV wieku*
1920, k.30

50. *Kultura Florencji XV wiek*
1935/1936, k.26
51. *Kultura Florencji końca XV wieku*
1936/1937, k.17
52. *Wstęp do wykładu z historii nowożytnej*
B.d., k.7
53. *Geneza absolutyzmu we Francji*
1930/1931, k.66
54. *Absolutyzm oświecony*
1918, k.72
55. Jw.
1919/1920, k.52
56. Jw.
1921, k.24
57. Jw.
B.d. k.12
58. *Europa XVIII wieku*
1921/1922, k.46
59. *Historia powszechna. Okres rewolucji francuskiej.*
1915/1916, k.69
60. *Cesarstwo napoleońskie*
1917/1918, k.23
61. *Dzieje Francji po 1815 roku.*
1920, k.31
62. *Francja przed 1830 rokiem.*
1922, k.23
63. *Dzieje II cesarstwa*
1919/1920, k.27
64. *Historia Anglii po 1815 roku*
1921, k.31
65. *Historia Poznańskiego (1815 – 1830)*
1918/1919, k.48
66. *Dzieje zaboru pruskiego 1815 – 1830*
1919 /1920, k.25

67. *Dzieje zaboru pruskiego po 1830 roku*
1921, k.12
68. *Historia prądów politycznych w Polsce w XIX wieku*
B.d., k.14
69. *Europa w XIX wieku (1800 – 1813)*
1917/1918, k.35
70. *Historia dyplomatyczna Europy po 1815 roku*
1922/1923, k.34
71. *Historia dyplomatyczna 1815 – 1830*
1923/1924, k.126
72. *Historia dyplomatyczna po 1830 roku*
1924/1925, k.65
73. Jw.
1925/1926, k.60
74. *Historia dyplomatyczna od 1848 roku*
1926/1927, k.52
75. *Historia dyplomatyczna od 1856 roku*
1928/1929, k.55
76. *Historia dyplomatyczna po 1863 roku*
1930/1931, k.45
77. Jw.
1931/1932, k.47
78. *Propedeutyka historyczna*
1916/1918, k.92
79. Jw.
1919/1921, k.18
80. *Historyka cz. III*
1924/1925, k.50

E. Przemówienia okolicznościowe

81. Przemówienie wygłoszone na pogrzebie historyka o nazwisku nieznanym prawdopodobnie Tadeusza Korzona
1918, k.2
82. Pierwsza promocja doktorska na Uniwersytecie Warszawskim.
Przemówienie przy pierwszej promocji pp. Gorzyckiego i Arnolda

1920, k.5

83. Przemówienie wygłoszone na pogrzebie ucznia Jana B. Łacińskiego
1938, k.2

F. Materiały warsztatowe

84. Warszawa w roku 1806 -1807
Wypisy archiwalne i ze źródeł drukowanych oraz notatki
Ok. 1911, k.123
85. Materiał do 2 – go wydania *Warszawy 1806 – 1807*
Wypisy archiwalne
Ok. 1917 – 1918, k.190 (1-190)
86. Jw.
Wypisy archiwalne i notatki
Ok. 1917 -1918, k.199 (191 – 390)
87. Księstwo Warszawskie w latach 1806 -1813.
Wypisy archiwalne, ze źródeł drukowanych, z literatury i notatki
1910 – 1922, k.315
88. Napoleon i Polacy (1806 – 1813)
Wypisy ze źródeł drukowanych
Ok. 1914, k.320
89. Jw.
Wypisy z literatury i notatki
Ok.1914, k.121
90. Komisja Rządząca 1807
Wypisy archiwalne
Ok. 1917, k.305
91. Instrukcja i depesze Vincenta z okresu od lipca do listopada 1807 r.
Wypisy archiwalne
Do 1914, k.50
92. Zagadnienia ustawodawstwa i prawodawstwa Księstwa Warszawskiego 1807 -1810
Wypisy archiwalne i notatki
1910 – 1918, k.13
93. Sejm Księstwa Warszawskiego 1809 roku.
Wypisy archiwalne i notatki
Ok. 1910, k.49
94. Rezydenci napoleońscy w Warszawie 1807 -1813
Wypisy archiwalne
Ok. 1915, k.325 (1 – 325)

95. Jw.
Wypisy archiwalne
Ok. 1915, k.236 (326 – 562)
96. Jw.
Wypisy ze źródeł drukowanych
Ok. 1915, k.213 (1 – 213)
97. Jw.
Wypisy ze źródeł drukowanych
Ok. 1915, k.232 (214 – 446)
98. Jw.
Wypisy z literatury, bibliografia, notatki
Ok. 1915, k.243
99. Historia okresu napoleońskiego
Wypisy z literatury
1909 – 1920, k.193
100. Jw.
Wypisy ze źródeł drukowanych,
1909-1920, k. 264 (1 - 264)
101. Jw.
Wypisy ze źródeł drukowanych
1909 – 1920, k.284 (265 – 549)
102. Jw.
Wypisy ze źródeł drukowanych
1909 – 1920, k.260 (550 – 810)
103. Jw.
Notatki biograficzne i bibliograficzne
1909 – 1920, k.335
104. Rokowania delimitacyjne polsko – pruskie w latach 1807 – 1839
Wypisy archiwalne
Ok. 1919, k.204 (1 – 204)
105. Jw.
Wypisy archiwalne
Ok. 1919, k.200 (205 – 405)
106. Założenie Uniwersytetu Warszawskiego 1810 -1818
Notatki
Ok. 1918, k.14
107. Bignon i sprawa Polska w okresie restauracji

Wypisy ze źródeł rękopiśmiennych, drukowanych
Ok. 1912, k.351

108. Działalność Adama Czartoryskiego, dzieje Wielkiej Emigracji i dyplomacji europejskiej
1831 – 1854

Wypisy archiwalne
Ok. 1922 – 1944, k.58 (1 – 58)

109. Jw., 1855 I – III (w tym k. 1-37 z l. 1847 – 1854)

Wypisy archiwalne
1922 – 1944, k.299 (1 – 299)

110. Jw., IV – VI

Wpisy archiwalne
Ok. 1922 – 1944, k.319 (300 – 619)

111. Jw., VII – VIII

Wypisy archiwalne
1922-1944, k.179 (620 – 799)

112. Jw., IX – XI

Wypisy archiwalne
1922 – 1944, k.212 (800 – 1012)

113. Jw., 1855

Wypisy archiwalne
1922 – 1944, k.185(59 – 244)

114. Jw., 1856, I - VII

Wypisy archiwalne
1922 – 1944, k.268 (245 – 513)

115. Jw., 1856, VII – XII – 1863

Wypisy archiwalne
1922 – 1924, k.199 (514 – 713)

116. Jw., 1830 – 1861

Wypisy ze źródeł drukowanych
1922 – 1944, k.284 (1 – 284)

117. Jw., 1830 – 1861

Wypisy ze źródeł drukowanych
1922 – 1944, k.223 (285 – 508)

118. Jw.

Wypisy ze źródeł drukowanych
1922 – 1944, k.245 (509 – 754)

119. Jw., 1830 – 1863

Wypisy z literatury
1922 – 1944, k.143

120. Jw.

Plany, konspekty, szkice fragmentaryczne, zestawienia chronologiczne wydarzeń
1922 – 1944, k.266

121. Jw., 1830 – 1861

Sprawozdania z kwerend archiwalnych, zestawienia biblioteczne, notatki biograficzne,
notatki, biograficzne i zapiski robocze
1922 -1944, k.237

122. Wyciąg z Inwentarza Rękopisów Muzeum XX Czartoryskich w Krakowie

Maszynopis z uzupełnieniami M.H.
B.d., s.12

123. Inwentarz papierów Towarzystwa Literackiego Przyjaciół Polski w Londynie

Maszynopis
B.d., k.3

124. Zagadnienie statystyki ludnościowej w okresie XIV – XVIII wiek

Wypisy z literatury i wydawnictw źródłowych
B.d., k.90

125. Dzieje rolnictwa i ludności wiejskiej w Polsce w okresie XVII – XIX wiek

Wypisy źródłowe, z literatury i bibliografia
B.d., k.316

126. Bibliografia prac dotyczących dziejów wsi w Polsce w okresie XVIII – XIX wiek

B.d., k.172

127. Notaty luźne do dziejów wsi polskiej (głównie w końcu XVIII wieku)

B.d., k.73

128. Fragmentaryczne notatki dotyczące pracy *W piątym pułku legionów*

Ok. 1920, k.8

129. Konstytucje Polski 1791 – 1921.

Notatki i wypisy archiwalne
Ok. 1922, k.39

130. Notatki dotyczące Joachima Lelewela i bibliografia jego prac

1937, k.10

131. Notatki do wydawnictwa *Listy Teodora Tomasz Jeża do Mirosława Kernbauma* (Warszawa 1937) i wyjątki z listów Kernbauma z lat 1902 – 1911

Ok. 1937, k.32

132. Odwieczna polityka Anglii
Notatki i bibliografia
1939 – 1943, k.157
133. Absolutyzm i racjonalizm
Notatki i bibliografia
Ok. 1939 - 1943 [?], k.27
134. Dzieje Polski 1864 – 1914
Bibliografia i wypisy z literatury
1940 – 1942, k.338 (1 – 338)
135. Jw.
Wypisy z literatury, notatki, konspekty, program [?] na przyszłość
1940 – 1942, k.326 (339 – 665)
136. Historia nowożytno – nowoczesna
Notatka o zamierzeniu opracowania podręcznika i zestawienia chronologiczne
wydarzeń
Do 1942, k.40
137. Kontakty Polaków ze Szwecją w XIX wieku
Wypisy i notatki
B.d., k.49
138. Bibliografia prac obcojęzycznych o Polsce wydanych w latach 1903 – 1914
B.d., k.14
139. Luźne notatki z zakresu historii Polski
B.d., k.59
140. Notatki biograficzne z okresu rewolucji francuskiej
B.d., k.14
141. Kartoteka o tematyce nieustalonej zawierająca nazwiska francuskie z II poł. XVIII w.
B.d., k.430
142. Kartoteka traktatów międzypaństwowych, zawieranych w latach 1804 – 1912
B.d., k.1928
143. Materiały do tzw. praeceptio 614 r.
Wypisy źródłowe z literatury, notatki dotyczące analizy krytycznej tekstu i
bibliografia
Ok.1926, k.361
144. Historia Polskiego państwa i prawa w XIII – XV wieku na tle porównawczym
Wypisy źródłowe i z literatury, notatki i bibliografia
B.d., k.208

145. Polskie prawo karne w XIV – XV wieku
Wypisy źródłowe z ksiąg ziemskich i grodzkich
B.d., k.254
146. Jw.
Wypisy z literatury
B.d., k.38
147. Kartoteka wypisów źródłowych, dotyczących przywilejów i nadań ksiąząt mazowieckich w XV wieku
Ok. 1914 [?], k.202
148. Notatki do indeksu i znaki wodne do Ksiąg Sądowych Mazowieckich
Ok.1920, k.12
149. Bibliografia prac z zakresu prawa
B.d., k.16
150. Rysunki map o przeznaczeniu nieustalonym
B.d., k.7
151. Rewersy książek wypożyczanych z bibliotek krajowych i zagranicznych
B.d., k.77
152. Podobizny de Pradta i Vincenta, rezydentów napoleońskich reprodukowane w pracy *Rezydenci napoleońscy w Warszawie 1807 – 1813*
1915, k.3
153. Reprodukcje tematyczne związane z dziejami Księstwa Warszawskiego
1915, k.13

II. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ I SPOŁECZNO – POLITYCZNEJ

A. Materiały działalności naukowej a. Organizacja nauki

154. Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
Korespondencja
1920 – 1938, k.47
155. Polska Akademia Umiejętności
Korespondencja
1924 – 1939, k.22
156. Kasa im. J. Mianowskiego
Korespondencja
1918 – 1939, k.9

157. Towarzystwo Miłośników Historii.
Korespondencja, notatki
1920 – 1939, k.12
158. Inne towarzystwa i instytuty naukowe krajowe
Korespondencja, projekty statutów
1922 – 1939, k.30
159. International Committee of the Historical Sciences
List i odpowiedzi na ankietę dotyczącą studiów historycznych na uniwersytetach krajów europejskich
1937, k.238
160. Instytucje naukowe zagraniczne – różne
Korespondencja, notatki
1925 – 1938, k.31
161. Udział w intelektualnej współpracy Polski z zagranicą.
Kursy Wakacyjne o Kulturze Polskiej dla Cudzoziemców
Korespondencja, protokół posiedzenia Komitetu Centralnego Polskich Instytucji Nauk Politycznych
1929 – 1937, k.35

b. Organizacja szkolnictwa

162. Ministerstwo WR i OP
Sprawy organizacyjne szkolnictwa wyższego
1922 – 1937, k.31
163. Jw.
Sprawy szkolnictwa średniego głównie materiały Komisji Egzaminacyjnej dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich
1919 – 1925, k.45
164. Jw.
Sprawy archiwalne m. in. protokół II sesji Rady Archiwalnej
1919 – 1924, k.16
165. Jw.
Sprawy stypendiów, nowych herbów wojewódzkich i oceny książek
1921 – 1925, k.9
166. Uniwersytet Warszawski
Sprawy organizacyjne Wydziału Filozoficznego
1919 – 1925, k.30
167. Jw.
Ustawa o uposażeniu profesorów, innych wykładowców i pomocników naukowych w państwowych szkołach akademickich oraz uzasadnienie projektu tej ustawy
1921, k.13

168. Jw.
Korespondencja w sprawach formalnych i organizacyjnych
1917 – 1939, k.74
169. Organizacje studenckie
Koło Historyków S. U. W. (sprawozdanie).
Polskie Akademickie Koło Przyjaciół Ligi Narodów (statut)
1923 – 1929, k.10

c. Działalność pedagogiczna

170. Notatki do ćwiczeń
1915 – 1916, k.47
171. Materiały seminarium do historii nowoczesnej
Lista członków, notatki
1916/1917, k.15
172. Jw.
Plan zajęć, sprawozdanie, notatki
1917/1918, k.31
173. Materiały proseminarium z historii powszechnej
Sprawozdanie, listy obecności, notatki
1918, k.34
174. Materiały seminaryjne
Listy obecności, notatki
1919/1920, k.47
175. Materiały seminarium – *Absolutyzm Fryderyka Wilhelma, Wielkiego Elektora*
Listy obecności
1919/1920, k.66
176. Materiały seminaryjne
Listy obecności, notatki, sprawozdania
1920/1921, k.66
177. Jw.
Listy obecności, notatki
1921, k.51
178. Jw.
Listy obecności, notatki
1921/1922, k.54
179. Jw.
Listy obecności, notatki
1921/1922, k.40

180. Jw.
Sprawozdanie, listy obecności, notatki
1922/1923, k.32
181. Jw.
Listy obecności, notatki
1923, k.25
182. Materiały seminarium średniowiecznego
Notatki
1923, k.16
183. Materiały seminaryjne
Listy obecności, notatki
1923/1924, k.49
184. Jw.
Listy obecności, notatki
1923/1924, k.35
185. Materiały seminarium średniowiecznego
Notatki
1923/1924, k.20
186. Jw.
Notatki
1924/1925, k.26
187. Materiały seminaryjne
Listy obecności, notatki
1924/1925, k.27
188. Jw.
Listy obecności, notatki
1924/1925, k.51
189. Jw.
Listy obecności, notatki
1925/1926, k.51
190. Jw.
Listy obecności, notatki
1925/1926, k.69
191. Jw.
Listy obecności, notatki
1926/1927, k.45
192. Jw.

- Listy obecności, notatki
1926/1927, k.50
193. Jw.
Listy obecności, notatki
1928/1929, k.57
194. Jw.
Listy obecności, notatki
1928/1929, k.28
195. Materiały seminarium doktoranckiego
Listy obecności, notatki
1929/1930, k.25
196. Jw.
Listy obecności, notatki
1930/1931, k.22
197. Materiały seminaryjne
Listy obecności, notatki
1930/1931, k.27
198. Jw.
Listy obecności, notatki
1931/1932, k.33
199. Materiały seminarium doktoranckiego
Listy obecności, notatki
1931/1932, k.26
200. Jw.
Listy obecności, notatki
1935/1936, k.28
201. Materiały seminarium – *Florencja w XIV wieku*
Listy obecności, notatki
1935/1936, k.24
202. Materiały seminarium karolińskiego
Listy obecności, notatki
1935/1936, k.28
203. Jw.
Listy obecności, notatki
1936/1937, k.29
204. Materiały seminarium doktoranckiego
Listy obecności, notatki
1936/1937, k.26

205. Materiały seminarium nowożytnego
Listy obecności, notatki
1936/1937, k.27
206. Wolna Wszechnica Polska
Korespondencja, przepisy regulaminowe
1919 – 1920, k.12
207. Wyższa Szkoła Wojenna
Korespondencja, rozkłady zajęć, program wykładów, umowa
1923 – 1929, k.28
208. Lemiesz, *O nauczaniu historii*
Wycinki prasowe z „Gazety Warszawskiej” nr 111 i 112
1922, k.3
209. Jan Mirwiński, *Rzut myśli dla reformy nauki „historii wojskowej” w szkołach oficerskich wyższego typu pokojowego*
Wycinek prasowy z „Polski Zbrojnej” Warszawa 30.IV.1922
1922, k.1

d. Działalność wydawnicza

210. Komisja Wydawnicza Traktatów Polskich
Protokoły posiedzeń
1924, k.8
211. Jw.
Korespondencja, rachunki, notatki
1924 – 1927, k.24
212. Jw.
Rachunki i korespondencja finansowa z Bankiem dla Handlu i Przemysłu
1925 – 1929, k.20
213. Jw.
Dziennik Praw i Dzienniki Ustaw, ustawy i dekrety z zakresu polskiego prawa konstytucyjnego
1918 – 1924, k.151
214. Jw.
Przekłady na język francuski z zakresu polskiego prawa konstytucyjnego
1918 – 1924, k.170
215. Jw. Traktaty zawarte z Rosją Sowiecką.
Spis traktatów, Dzienniki Ustaw i Monitor, zawierające ich teksty oraz 2 mapy wschodniej granicy R. P.
1920 – 1921, k.76
216. Jw. Traktaty zawarte z Niemcami.

- Spis traktatów i Dzienniki Ustaw zawierające ich teksty (niekopletnie)
1922 – 1923, k.73
217. Jw. Traktaty zawarte z Austrią
Spis traktatów, Dziennik Urzędowy MSZ i Dziennik Ustaw
1923 – 1924, k.28
218. Redakcja „Przeglądu Historycznego”
Korespondencja, notatki i praca Wilhelma Prechnera, *Der Savoyer Zug 1834*
1922 – 1938 k.12 + IV + 45
219. Komitet Redakcyjny Biblioteki Polskiej Składnicy Pomocy Szkolnych
Plany wydawnicze, zaproszenia na zebranie Komitetu
1920 – 1921, k.12
220. *La Pologne, sa vie economique et sociale pendant la guerre*
Przemowa do wydawnictwa Fundacji Carnegie
1931, rkp., msz., druk, j. franc., l., k.4
221. Jw.
Korespondencja i umowy
1934 – 1940, k.76
222. Jw.
Rachunki
1936 – 1939, k.54
223. Jw.
Odbitka korektorska pracy 2 egz., jeden z korektą, 74 arkusze
Ok. 1932
224. *The Cambridge History of Poland*
Umowa, pisma drukarni
1937 – 1938, k.13
225. Współpraca z „Revue Historique”
Korespondencja, maszynopisy artykułów z korektą autorów: Władysław Semkowicz, *Le developpement des sciences auxilliaires de l'histoire en Pologne pendant les cinquante dernieres annees*, Marian Kukiel, *L'histoire militaire dans les travaux des historiens polonais de 1887 a 1936*; Mieczysław Gębarowicz, *Histoire de l'art*; Aleksander Binkermajer, *L'histoire des sciences mathematiques, naturelles et de la medecine dans les l'travaux des historiens polonais de 1887 a 1937*
1938 – 1939, k.
226. Korespondencja w sprawie popularnych wykładów i kursów
1918 – 1919, k.9

B. Materiały działalności społeczno-politycznej

227. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Udział w pracach Rady Naukowej.
Korespondencja, zarządzenie Ministra, protokół posiedzenia Rady
1921 – 1926, k.19
228. Komitet do spraw wschodnich
Protokoły posiedzeń
XI – XII. 1918, k.16
229. Jw.
Sprawozdanie z wiecu, charakterystyka stosunków politycznych na Litwie, rachunki
1918 – 1920, k.40
230. Jw.
Teczka prasowa Komitetu. Wycinki z gazet dotyczące sprawy Litwy i Białorusi
1918 – 1919, k.27
231. Rewindykacja archiwów i zbiorów z Rosji po traktacie Ryskim
Materiały dotyczące prac Delegacji Polskiej w Mieszanej Komisji Specjalnej w Moskwie
1921 – 1923, k.68
232. Współpraca z komisjami i towarzystwami o charakterze polityczno – społecznym
1917 – 1919, k.16
233. Redakcja „Przeglądu Politycznego”
Korespondencja, protokół zebrania Komitetu Redakcyjnego, notatki, wycinki prasowe
1925 – 1938, k.15
234. Redakcja „Przeglądu Politycznego”
Wypisy z instrukcji, depesz i raportów oraz notatki z zakresu zagadnień polityki
zagranicznej 1920 – 1926
B.d., k.173
235. Luźne notatki zawierające wypowiedzi w sprawach politycznych
1916 – 1920, k.9
236. Szkic odezwy politycznej
Po 1935 - przed 1939, k.2

III. MATERIAY BIOGRAFICZNE

237. Fotografia M. H.
Przed 1939, k.1
238. Fragment życiorysu i bibliografia prac M.H.
1909, k.2
239. Legitymacja członkowska Zrzeszenia Profesorów i Docentów Szkół Akademickich w
Warszawie
1925, k.1

240. Odcinki meldunkowe
1941 – 1942, k.18
241. Pismo władz okupacyjnych do M. H. w sprawie dowodów jego pochodzenia
Fotokopie z akt Komisarycznego Burmistrza m.st. Warszawy
1942, k.3
242. Zaproszenia, zawiadomienia, nekrologi
1917 – 1939, k.47
243. Korespondencja w sprawie opłat za komorne i świadczenia oraz kwity opłat
1918 – 1923, k.51
244. Rachunki, pokwitowania i polisy ubezpieczeniowe
1918 – 1924, k.35
245. Rachunki za zakupione książki
1921 – 1924, k.12
246. Kalendarzyk na rok 1922
Zapiski M.H. na s.1
1922
247. Notes
B.d., k.7

IV. KORESPONDENCJA

A. Wychodząca

248. Chodynicki Kazimierz
Brulion l. 1
Po 1936, k.2
249. Dembiński Bronisław
Warszawa i inne, l. 40
1926 – 1938, k.49
250. Gaładyk
Brulion z załącznikami, Warszawa l. 1
1939, k.3
251. Kukiel Marian
Brulion telegramu, Warszawa l. 1
B.d., k.1
252. Kurator Okręgu Szkolnego Warszawskiego
Brulion i kopia maszynowa, Warszawa l. 1
1929, k.4 ,

253. List zbiorowy w sprawie wydawnictwa *Polska – Szwajcaria* do 7 adresatów wg. rozdzielnika: J. Dąbrowski, St. Kętrzyński, Wł. Konopczyński, St. Kot, O. Laskowski, St. Łempicki Wł. Pobóg – Malinowski

Brulion l. 1

B.d., k.1

254. Odbiorcy nieznani

Brulion, Bruksela, Warszawa l. 7

1924 – 1938, k.10

B. Wpływająca

255. Academie Diplomatque Internationale

Paryż l. 1

1939, k.1

256. Affaires Etrangeres – Service des Archives

Paryż l. 1

1934, k.1

257. Andreas W.

Heidelberg l. 1

1938, k.1

258. Banach Franciszek

Listów 3

1940 – 1941, k.3

259. Bardach Artur

List 1

B.d., k. 1

260. Batowski Wacław

Lwów l.1

1939, k.1

261. Baumgarten – Tramer Franziska

Solothurn – Rosegg, l. 2

1937, 1938, k.2

262. Benisowa Helena

Kraków l. 1

1938, k.2

263. Białkowski Leon

Lublin l.1

1938, k.1

264. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

Warszawa l.1

1922, k.1

265. Biłek Mieczysław
Warszawa l.1, załącznik – projekt programu dla Klubu Demokratycznego
1938, k.1 + 6 + 13
266. Biłek Jan
Warszawa l.1
1938, k.1
267. Bojarski Bolesław
List 1
1939, k.2
268. Boss Eugeniusz
List 1
1937, k.1
269. Bursche Edmundowa
Warszawa l.1
1940, k.1
270. Chodynicki Kazimierz
Poznań l.1
1937, k.1
271. Czarnomski Jan
Paryż, Londyn l.35
1937 – 1939, k.81
272. Czarnowska Stefanowa
List 1
B.d., k.1
273. Dąbkowski Przemysław
Lwów l.1
1938, k.1
274. Dembińska Aniela
Poznań l.1
1939, k.1
275. Dembińska Anna
List 1
1939, k.1
276. Dembiński Bronisław
Poznań l.8
1937 – 1939, k.11

277. Direction des Archives – Archives Nationales
Paryż 1.1
1910, k.1
278. Dobrowolski Kazimierz
Kraków 1.1
1938, k.1
279. Doroszenko KoD.
Warszawa 1.1
1939, k.1
280. Doroszewski Witold
Warszawa 1.1
1938, k.1
281. Drukarnia Wł. Łazarskiego
Warszawa 1.2
1919, 1926, k.2
282. Dupuis Rene
Paryż 1.1
1938, k.1
283. Dutkiewicz Józef
Łowicz 1.2
1938, 1939, k.2
284. Dyboski Roman
Kraków 1.4
1938 – 1939, k.5
285. Gąsiorowska Natalia
List 1
1939, k.1
286. Gąsiorowski J.
Częstochowa 1.1
1938, k.1
287. Godlewski Michał
Warszawa, Sokołów Podlaski 1.3
1938, k.3
288. Godlewski Michał
Kraków 1.1
1936, k.1
289. Gorzycka Helena
Busko - Zdrój 1.1

- 1938, k.2
290. Grabski Władysław
Warszawa l.1
1937, k.1
291. Halbwachs Maurice
Orlean l.1
1938, k.1
292. Hankin G. T.
List 1
1938, k.1
293. Hartleb Kazimierz
Lwów l.1
1938, k.1
294. Hartleb Tadeusz
List 1
1938, k.1
295. Henderson B.
Glasgow l.1
1937, k.1
296. Holban T.
Bukareszt l.1
1937, k.1
297. Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”
Lwów l.2
1920, 1923, k.2
298. Jabłoński Henryk
Warszawa l.2
1938, 1939, k.2
299. Jobert Ambroise
Grenoble l.3
1938 – 1939, k.4
300. Kaiser Ernst
Drezno l.1
1911, k.1
301. K. Kathol. Hofkirche
Drezno l.1
1911, k.1

302. Katolicki Uniwersytet Lubelski
Lublin 1.1
1938, k.1
303. Kaszewski Józef
Legionowo 1.1
1937, k.1
304. Kauzik Stanisław
Warszawa 1.1
B.d., k.2
305. Kermisz Józef
Warszawa 1.1
1939, k.1
306. Kessler Adolf
Lwów 1.1
1938, k.1
307. Kittredge Tracy B.
Paryż, Kraków 1.4
1938, k.5
308. Kochanowski Jan
Warszawa 1.1
1938, k.2
309. Koczy Leon
Poznań, Ustroń 1.2
1938, k.2
310. Konopczyński Władysław
Warszawa 1.2
1911, 1938, k.3
311. Kopiś W.
Warszawa 1.3
1933 – 1939, k.3
312. The Kościuszko Foundation
Nowy York 1.2
1938, 1939, k.2
313. Kot Stanisław
Kraków 1.1
1938, k.1
314. Krasieński Edward
Warszawa 1.1

- 1922, k.2
315. Kridl Manfred
Wilno 1.1
1938, k.1
316. Księgarnia Nakładowa Zygmunta Pomarańskiego i Spółki w Zamościu
Zamość 1.1
1923, k.1
317. Kukiel Marian
Kraków 1.9
1937 – 1939, k.9
318. Kułakowski Sergiusz
Warszawa 1.4
1938 – 1939, k.7
319. Kuntze Edward
Kraków 1.1
1938, k.1
320. Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego
Wilno 1.1
1925, k.1
321. Kutrzeba Stanisław
Kraków 1.6
1938 – 1939, k.9
322. Kwaśniewska M.
Radom 1.5
1940, k.9
323. Kwaśniewski Tadeusz
Listów 4
1940, k.4
324. Landeck Tadeusz
Łódź 1.2
1939, k.3
325. Lisiecki Stanisław
Warszawa 1.4
1937 – 1938, k.8
326. Lubowicki Teodor
Lwów 1.1 z załącznikiem
1939, k.3

327. Łacińska Wanda
Listów 3
1938 – 1939, k.5
328. Łodyński Marian
Warszawa 1.3
1929, 1938, 1939, k.4
329. Łoś Stanisław
Niemce 1.4
1931 – 1938, k.7
330. Łukaszewicz Witold
Wenecja, Florencja 1.4
1938, k.5
331. Macmillan
Londyn 1.1
1939, k.1
332. Macurek Józef
Brno 1.2
1937, 1938, k.2
333. Mahler R.
Vancouver 1.1
1938, k.1
334. Mann Zygmunt
Warszawa 1.1
1939, k.1
335. Mańkowski H.
Winnagóra 1.1
1922, k.1
336. Mańkowski Tadeusz
Lwów 1.1
1939, k.1
337. Martin Gaston
Paryż 1.2
1938, k.2
338. Maver Giovanni
Rzym 1.1
1938, k.1
339. Męczkowski T.
List 1

- 1936, k.1
340. Minarikowa Jarmila
Praga 1.1
1939, k.2
341. Ministere de l'instruction publique et des beaux – arts. Direction of Archives
Paryż 1.1
1912, k.2
342. Ministerstwo Spraw Zewnętrznych
Warszawa 1.1
B.d., k.1
343. Monasterski Adam
List 1
B.d., k.2
344. Moszczyński Charles
Wisconsin 1.1
1937, k.2
345. Mutermilch Wojciech
Jastarnia 1.1
1939, k.2
346. Neuman
Oslo 1.1
1938, k.1
347. Ostoja, Spółka Wydawnicza
Poznań 1.2
1919, 1920, k.2
348. Pachoński Jan
Kraków 1.1
1938, k.1
349. Pankova Mdlada
Praga 1.1
1938, k.2
350. Państwowy Instytut Kultury Wsi
Warszawa 1.2
1939, k.2
351. Państwowe Wydawnictwo Książek Polskich we Lwowie
Lwów 1.2
1937, 1938, k.2

352. Paprocki J.
List 1
1938, k.1
353. Patzelt Erna
Wiedeń 1.1
1938, k.1
354. Pawlicowa Maria
Kraków 1.1
1937, k.1
355. Pelikan
Praga 1.1
1938, k.2
356. Piotrowicz Karol
List 1
B.d., k.1
357. Plan Age, publication of National Economic and Social Planning Association
Waszyngton 1.1
1934, k.1
358. Poniatowska Barbara
List 1
B.d., k.1
359. Próchnik Adam
List 1
B.d., k.1
360. Przychocki Gustaw
Kraków 1.1
1937, k.1
361. Rac Leonard
Łódź 1.2
1938, k.3
362. Rappaport Jakub
Zbąszyń 1.4
1938 – 1939, k.6
363. Redakcja Biblioteki „Wiedza i Sztuka”
Warszawa 1.1
1920, k.2
364. Redakcja „Kwartalnika Historycznego” i „Wiadomości Historycznych”
Lwów 1.1

- 1933, k.1
365. Redakcja i sekretariat czasopisma „Niepodległość”
Warszawa l.1
1937, k.1
366. Reddaway W.F.
Cambridge l.1
1939, k.2
367. Richter Bogdan
Warszawa l.1 z załącznikami
1939, k.3
368. Rogoziński M.
List1
1938, k.1
369. Rohrer Rudolf
Wiedeń l.2
1938, k.2
370. Rzymowski Wincenty
List 1
B.d, k.1
371. Savary Frank
Warszawa l.1
1939, k.1
372. Semkowicz Władysław
Kraków l.2
1912 ,1938, k.2
373. Seilliere
List 1
1938, k.1
374. Skałkowski Adam
Poznań l.4
1929 – 1939, k.4
375. Smal – Stocki Roman
Warszawa l.1
1938, k.1
376. Solarz Irena
Gać l.2
1938, k.2

377. Sosnowski Oskar
Warszawa l.1
1938, k.1
378. Strelczyk Borys
Warszawa l.1
1938, k.1
379. „Sygnały” dwutygodnik społeczno – literacki
Lwów l.2
1938, k.2
380. Szpotańska A.
Kobyłka l.5
1938 – 1940, k.5
381. Tarnowski
Sofia l.1
1939, k.1
382. Temperley H.
Cambridge l.1
1930, k.1
383. K. K. Theresianische Academie in Wien
Wiedeń l.1
1910, k.2
384. Towarzystwo Wydawnicze „Rój”
Warszawa l.1
1939, k.1
385. Tygodnik „Wiadomości Literackie”
Warszawa l.1
B.d., k.1
386. Widajewicz Józef
Poznań l.1
1938, k.2
387. Więckowski St.
Łódź l.1
1938, k.1
388. Wieniawski Antoni
Warszawa l.1
1939, k.1
389. Willaume Juliusz
Poznań l.1

- 1937, k.2
390. Wilkoszewski A.
Toruń 1.1
1938, k.2
391. Wojskowy Instytut Naukowo – Wydawniczy
Warszawa 1.3
1921 – 1922, k.3
392. Wolman Binem
Tel – Aviv 1.5
1938 – 1939, k.5
393. Woodward
List 1
1939, k.2
394. Wróblewski
Kraków 1.1
1925, k.1
395. Wydział Prasowo – Wydawniczy Straży Kresowej
Warszawa 1.1
1920, k.1
396. Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Lwowie
Lwów 1.1
1937, k.1
397. Zawadka Mieczysław
List 1
1939, k.1
398. Związek Strzelecki
Warszawa 1.1
1921, k.1
399. Żywczyński Mieczysław
Płock 1.1
1935, k.2
400. Fragment listu z podpisem N [Nina Assorodobraj?] w sprawie przekładów na j. franc.
List 1
B.d., k.1
401. Listy z podpisem Henryk S. z prośbą o poparcie w sprawie stopnia uposażenia
Zakopane 1.1
1937, k.2

402. Listy o podpisie nieczytelnym z nowicjatu jezuitów w sprawach dotyczących studiów
Pińsk 1.5
1937 – 1939, k.9
403. Listy o podpisie nieczytelnym w sprawie artykułu do *Księgi Szwajcarskiej*
Zakopane 1.1
1938, k.1
404. List bez zakończenia i podpisu dotyczący poszukiwań archiwalnych do historii okresu
napoleońskiego
Wiedeń 1.1
1910, k.2
405. Listy z podpisem wyciętym w sprawie polskiej polityki zagranicznej w okresie Locarno
Wiedeń 1.2
1931 – 1932, k.14
406. Georges Espinas, attaché aux Affaires Etrangères – Vicomte d’Ussel
Karty wizytowe bez korespondencji, 1.2
B.d., k.2

V. MATERIAŁY O MARCELIM HANDELSMANIE

407. K. M. Morawski, *Warszawa w dobie powstania Księstwa Warszawskiego*
Wycinek prasowy z „Czasu” 10 lutego 1912, zawierający recenzję pracy
M. H., *Warszawa w roku 1806 – 1807* Warszawa 1911
1912, k. 1
408. Bronisław Pawłowski, *Z chwili nadziei*
Wycinek prasowy, zawierający recenzję pracy M. H., *Warszawa w roku 1806 – 1807*
Warszawa 1911
Po 1911, k.1
409. Wycinek prasowy z „Prager Presse” z 19 lutego 1934r. zawierający krótką notatkę o pracy
M. H., *Czartoryski, Nicolas I-er et la question du proche Orient*
1934, j. niem., k.1
410. Jean A. Molinie, *La Pologne pendant la guerre*
Wycinek prasowy z „Province Mons” z 5 kwietnia 1934 zawierający recenzję
pracy pt. *La Pologne, sa vie économique et sociale pendant la guerre*
wydanej pod kierownictwem M. H., 1931
1934, j. franc., k.1
411. Marian Kukiel, *Ukraina w polityce Księcia Adama Czartoryskiego*
Wycinek prasowy z „Kuriera Warszawskiego” z 18 stycznia 1938, zawierający
recenzję pracy M. H., *Ukraińska polityka ks. Adama Czartoryskiego przed wojną krymską*,
Warszawa 1937
1938, k.1

412. Jadwiga Handelsmanowa
Uzupełnienie biografii M. H.
1957, k.6

413. Halina Bachulska, Wspomnienie z lat 1914 – 1918
Odpis
1956, k.2

VI. MATERIAŁY OSÓB OBCYCH

414. Studnicka – Gizbert Janina
List do Senatu Uniwersytetu Warszawskiego, Wilno
1916, k.2

415. Odezwa z racji wydania aktu 5 listopada 1916r., przedstawiająca politykę Rosji względem Polski od XVIII w.
Dwa maszynopisy w jęz. pol. i niem.
3 luty 1917, k.3 + 8

416. Odpisy korespondencji i artykułu w sprawie Muzeum w Rapperswillu
1921 – 1924, k.4

417. „Myśl Młodych”
Dwumiesięcznik wydawany przez uczennice seminarium S.S. Zmartwychwstania
Pańskiego, R. wyd.1, nr 1
1921, k.12

418. Wacław Schmidt
Charakterystyka własnej pracy pt. *Związek pomiędzy rozwojem przemysłu
niemieckiego, a planami strategicznymi Niemiec*
1925, k.2

419. Odpowiedź przedstawicieli polskiej nauki i kultury na odezwę intelektualistów francuskich,
dotycząca sytuacji politycznej Polski
Ok. 1925, k. 3

420. Sprawozdanie z działalności Zakładu Socjologii i Historii Kultury
1930 – 1934, k.3

421. Marian Kukiel, *Archiwum polityczne powstania styczniowego w Muzeum XX Czartoryskich*
Odbitka z „Przeglądu Bibliotecznego”, t. VII, zes. 1
1933, s.3

422. Życiorys Mariana Kukiela i odpis listu M. Kukiela do W. Tokarza, Kraków
Ok.1924, 1938, s.2 + 1

423. Mieczysław Żywczyński
List do prof. Stanisława Kutrzeby, Płock
1938, k.2

424. Szkic dotyczący rozwoju nauki historii starożytnej w Polsce na początku XX w.
B.d., k.2
425. Aleksander Świętochowski, *Socjalizm i jego błędy*
Odpis z „Nowin” 1878 nr 110, 112, 115, 116, 117 i 119
B.d., s. 11
426. Fotografia Nepomucena Niemojewskiego
B.d., k.1

Wykaz nowych jednostek w spuściźnie Marceliego Handelsmana

I. PRACA

427. *Księżeczka dla Jacusia*
Popularna historia Polski do roku 1864
B.d., l., k.96

II. DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNA

428. Protokoły posiedzeń i sprawozdania Komitetu Redakcyjnego Polskiej Sekcji Historii
Ekonomicznej i Społecznej Wielkiej Wojny
1928 – 1931, l. , k.
429. Akta Wydawcy Serii Polskiej Historii Ekonomicznej i Społecznej Wielkiej Wojny
Korespondencja
1927 – 1929, k.
430. Jw.
Korespondencja
1930 – 1931, k.

III. KORESPONDENCJA

431. Bachulska Halina
Listów 3
1939, k.5
432. Bogatkiewiczowie
Warszawa l.5
1938 – 1941, k.5
433. Dąbrowski Jan
Kraków, Rzym, Orłowo l.8
1938 – 1942, k.15
434. Dąbrowski J.
Warszawa l.1
1938, k.1

435. Domanowski A.
Budapeszt l.1
1937, k.1
436. Dunin Juliusz
Warszawa l.1
1941, k.1
437. Erlich Ludwik
Lwów l.1
1938, k.1
438. Gorzycki Jerzy
Zakopane, Włodzimierz, Czeremoszno, Warszawa l.5
1938 – 1941, k.5
439. Grygalewiczówna
Warszawa l.1
1939, k.1
440. Kętrzyński Stanisław
List 1
1942, k.1
441. Krzywicka Irena
List 1
B.d., k.2
442. Leśniewski Czesław
Kraków l.1
1939, k.1
443. Małowist Marian
List 1
B.d., k.2
444. Mague Emil
Charenton l.1.
1939, k.1
445. Michałowski Józef
Rzym l.1
1939, k.2
446. Millarand A.
Paryż l.1
1939, k.1
447. Monod Gabriel
Paryż l.1

- 1909, k.1
448. Le Montfort
Paryż, La Fleche, Sahes, l.10
1938 – 1939, k.10
449. Le Montfort Henri
Paryż, La Fleche l.9
1938 – 1939, k.15
450. Nadgórski Zygmunt
Graenberg l.2
1938, b.d., k.2
451. Pchoska Hanna
Kazimierz, Warszawa l. 2
1939 – 1942, k.2
452. Polaczkówna Helena
Lwów l.1
1939, k.1
453. Pomarański Stefan
Lwów, Zaleszczyki, Kraków l. 11
1938 – 1939, k.11
454. Skibiński Franciszek
Zakopane l.2
1939, k.3
455. Sterlingowa W.
Łódź l.1
1938, k.2
456. Szulc Tadeusz
Listów 3
1939, k.5
457. Szulcowa A.
Listów 2
B.d., k.3
458. Targowski Józef
Warszawa l.1
1938, k.1
459. Turowska Zofia
Zakopane l.2
1938 – 1939, k.3

460. Tyszkowski Kazimierz
Lwów l.1
1939, k.1

461. Widerszal Ludwik
Bukareszt l.1
1938, k.1

462. Zamoyski Jan
Zwierzyniec l.1
1939, k.1

463. Zborowska Matylda
List 1
1939, k.2

464. Listy z podpisami nieczytelnymi
3 nadawców l.5
1938 – 1939, k.5

IV. MATERIAŁY OSÓB OBCYCH

465. Korespondencja Jadwigi Handelsmanowej w sprawach osobistych m.in. wydawniczych
1944 – 1960, l., k.

V. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

466. M. Lelong, *Service des Archives*
Zeszyt z notatkami M. Ha. z okresu studiów w Ecole des Chartes
1908 – 1909, rkp., l., sz.

VI. MATERIAŁY O TWÓRCY SPUŚCIZNY

467. Materiały dotyczące wydawnictwa „*Księgi Pamiątkowej ku czci M. Handelsmana*”
Sprawozdanie rachunkowe Komitetu Redakcyjnego i Komisji Rewizyjnej
1939, masz., powiel., l., k.2

468. Mieczysław Michałowicz, *Marceli Handelsman*
Wspomnienia z obozu z Gross – Rosen , Jesień 1944 – Zima 1945
Przed 1965, masz., powiel., l., k.15

WYKAZ MATERIAŁÓW WŁĄCZONYCH DO DAWNIEJSZYCH JEDNOSTEK (1882 – 1945)

MATERIAŁY WARSZTATOWE

Do j. 99 – Historia okr. Napoleońskiego
Spisy archiwalne i z literatury – Wyciąg z depeszy z Arch. des Aff. Etr.
k.1 (44 a)

MATERIAŁY DO DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ

- Do j.323 – Kwaśniewski Tadeusz 11 listów z :
25.II.1939 , k.1 (1)
10.VII.1939 , k.1 (2)
1.VIII.1939 , k.1 (3)
21.III.1941 , k.2 (8 – 9)
29.IV.1941 , k.2 (10 – 11)
25.V.1941 , k.2 (12 – 13)
28.IX.1941 , k.2 (14 – 15)
25.XI.1941 , k.1 (16)
18.XII.1941 , k.1 (17)
8.III.1942 , k.2 (18 – 19)
2.IV.1942 , k.2 (20 - 21)
- Do j.372 – Semkowicz Władysław 1 list z 8.IV.1939 , k.1 (3)
Do j.382 – Temperley H. 1 list ,b.d. ,k.4 (2 – 5)

Warszawa dn.31.01.2002r.

Korespondencja wychodząca Marcelego Handelsmana wydzielona z kolekcji Archiwum PAN :
teczki zagadnieniowe – zbiór autografów

1. Towarzystwo Naukowe Warszawskie 1922 , l.1 j.154

Anita Chodkowska